

Кімге: "Қазақстан Республикасы Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің (Сыбайлас жемқорлыққа қарсы қызмет) Шығыс Қазақстан облысы бойынша департаменті" республикалық мемлекеттік мекемесіне

Автор: Ислямов Дидар Мусалимович «Өскемен қаласының құрылыс бөлімі» ММ Мемлекеттік сатып алу және құқықтық қамтамасыз ету секторының меңгерушісі

Күні: «29» қазан 2024 жыл.

АНАЛИТИКАЛЫҚ ЖАЗБА

Мемлекеттік сатып алудағы сыбайлас жемқорлық

Кілт сөздер: сыбайлас жемқорлық, мемлекеттік сатып алу, тиімділік, мониторинг, жауапкершілік.

Зерттеу әдістері: жинақтау, сұрыптау, салыстыра талдау (SWOT, PEST-талдау), жүйелеу, болжау.

Кіріспе

Мемлекеттік сатып алудағы сыбайлас жемқорлық Қазақстандағы экономикалық даму мен әлеуметтік тұрақтылыққа кедергі келтіретін өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Зерттеулер көрсеткендей, елдегі сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтардың шамамен 80% - ы осы саламен байланысты, бұл мемлекеттік органдар мен қоғамның жедел әрекеттерін талап етеді. Мемлекеттік сатып алудағы сыбайлас жемқорлықтың қоғам үшін елеулі салдарын ескере отырып, бар тәуекелдер мен оларды жою жөніндегі ұсыныстарды кешенді талдау қажет.

Тақырыптың өзектілігі - мемлекеттік сатып алудағы сыбайлас жемқорлық мәселесі көрсетілетін мемлекеттік қызметтердің сапасына теріс әсер етеді және азаматтардың билікке деген сеніміне нұқсан келтіреді.

Аналитикалық жазбаның мақсаты - мемлекеттік сатып алу саласындағы ағымдағы жағдайға талдау жүргізу, негізгі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау және оларды барынша азайту бойынша тиімді шараларды ұсыну.

Қазақстандағы мемлекеттік сатып алулардағы сыбайлас жемқорлық мәселелері.

2024 жылдың 30 қазан айында өткен Шығыс Қазақстан облысы Қазынашылық департаментінің (ШҚО) кеңейтілген отырысында

Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі бұзушылықтардың үрейлі фактілері анықталды, олардың ішінде:

Самара ауданында "Балалар-жасөспірімдер спорт мектебі" коммуналдық мемлекеттік мекемесі 2024 жылдың тамызында 2,6 миллион теңге сомасына 73 төлем жасады, олар бір айдан аз уақыттан кейін мекеменің шотына оралды.

Сол жылдың қыркүйегінде 7,6 миллион теңгеге 27 төлем жасалды, олар да қайтарылды.

Ай сайын қазынашылық органдары 1 500-ге жуық қаржылық құжаттарды нақты бұзушылықтармен қабылдамайды.

ШҚО бойынша Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі департаментінің превенция басқармасының басшысы Архат Бейсембаев 120 кәсіпкер ветеринариялық құжаттарды ресімдеу кезінде қосымша ақылы қызмет көрсетуге тап болғанын, бұл өнімнің өзіндік құнын арттыратынын атап өтті.

Қорытынды

Отырыс қорытындысы бюджет қаражатының атқарылуын бақылауды жақсарту және өңірдегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты күшейту қажеттігін атап көрсетеді. Негізгі ұсыныстарға мыналар жатады:

- Мемлекеттік сатып алуды мониторингілеу және бақылау жүйесін енгізу.

- Мемлекеттік қызметшілер мен кәсіпкерлерді сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясат бойынша оқыту.

- Ашықтықты арттыру үшін азаматтық қоғаммен өзара әрекеттесуді жақсарту. [1]

Мемлекеттік сатып алудағы сыбайлас жемқорлық — бұл тауарлар, жұмыстар мен қызметтерді сатып алу процесінде жеке пайда алу үшін қызмет бабын пайдалану. Сатып алу процедурасының ең осал кезеңдері:

Жоспарлау: бұл кезеңде манипуляцияға жағдай жасалуы мүмкін, бұл проблемалық аймақтарды дұрыс анықтамауға әкеледі. Мысалы, жөндеу жұмыстары қазірдің өзінде жаңартылған учаскелерде жүргізілуде, бұл қосымша жұмыстарға жасанды сұраныс тудырады.

Жобалау және сметалық нормалау: сметаны асыра бағалау және жобалаудың ашықтығының жеткіліксіздігі сыбайлас жемқорлықтың жиі көріністері болып табылады. Шамадан тыс жұмыс пен материалдар қажетсіз шығындарға әкеледі.

Келісімшарттар: мердігерлерді таңдау кезінде жиі тиісті бақылау болмайды, бұл жосықсыз орындаушылармен келісімшарттар жасауға ықпал етеді. Мердігерлерді таңдау олардың мүмкіндіктерін бағаламай

жүзеге асырылады, ал келісімшарттар бір көзден немесе картельдік келісім шарттарымен жасалады.

Келісімшарттардың орындалуын бақылау: тиімсіз бақылау жүйесі теріс пайдаланулардың байқалмай қалуына мүмкіндік береді. Жол активтерінің ұлттық сапа орталығының анықталған ақаулар туралы қорытындыларын орындау міндетті емес, ал техникалық қадағалау өз функцияларын ресми түрде орындайды.

Сыбайлас жемқорлықтың әсерін бағалау:

Мемлекеттік сатып алу саласындағы сыбайлас жемқорлық жалпы шығындарға теріс әсер етеді, өйткені жоғары сметалар мен тиімсіз мердігерлер бюджет қаражатының артық жұмсалуына әкеледі. Жеткізілім сапасы да төмендейді, бұл өз кезегінде мемлекеттік органдардың имиджіне кері әсерін тигізіп, азаматтардың билікке деген сеніміне нұқсан келтіреді.

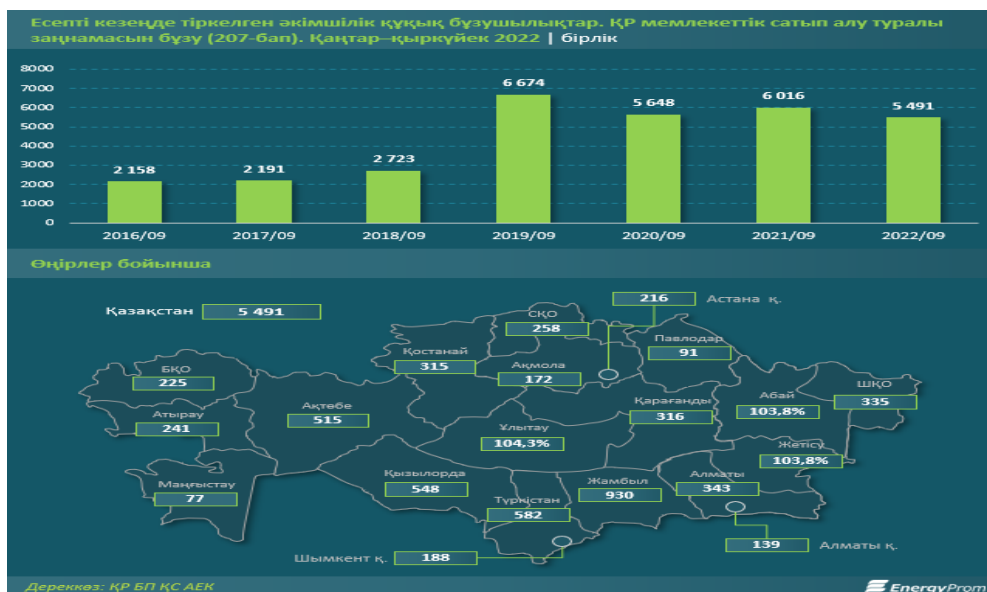
ҚР Парламенті Сенатының төрағасы Мәулен Әшімбаев елдегі сыбайлас жемқорлықтың 80% - ы мемлекеттік сатып алумен байланысты екенін атап өтті. Ол құқық бұзушылықтар санын азайту үшін алдын ала жұмыс істейтін мониторинг және бақылау жүйесін енгізу қажеттігін атап өтті. Мемлекеттік сатып алу жүйесі қазақстандық өндірушілерді қолдауы және отандық қамту үлесін ұлғайтуы маңызды, ол 60% - ға жетуі тиіс. Алайда, шетелдік өнім қазақстандық өнім ретінде берілетін жеткізушілер тарапынан айла-шарғы жасау жағдайлары бар [2].

Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Мемлекеттік сатып алу туралы заң жобасын пысықтаудың маңыздылығына тоқталып, өнім берушілердің мерзімдерді бұзғаны және жұмыстардың сапасыздығы үшін жауапкершілігін күшейтті. Ол үкіметті инфрақұрылымдық жобаларды тиімдірек іске асыруға мүмкіндік беретін озық әлемдік тәжірибені пайдалана отырып, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жүйесін қайта іске қосуды жеделдетуге шақырды.

SWOT талдауы көрсеткендей, Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесі, әсіресе, ашықтық пен тең қолжетімділік салаларында күрделі міндеттерге тап болып отыр. Дегенмен, бюджет қаражатын тиімдірек пайдалануға және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтуға ықпал ете алатын халықаралық тәжірибе мен технологияларды енгізуді қоса алғанда, жақсартулар әлеуеті бар (Қосымша 1).

PEST-талдау Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесі саяси бастамаларды, экономикалық жағдайды, қоғамдық пікірді және

технологиялық жетістіктерді қоса алғанда, көптеген факторлардың ықпалында екенін атап көрсетеді. Жүйені жақсарту осы аспектілердің барлығын ескеретін кешенді тәсілді қажет етеді (Қосымша 2).

Мемлекеттік сатып алудың халықаралық тәжірибесі:

Мемлекеттік сатып алу мемлекеттік қаржы мен ресурстарды басқарудың негізгі құралы болып табылады. Мемлекеттік сатып алудың тиімді жүйесі ашықтыққа, сыбайлас жемқорлықты азайтуға және бюджет қаражатын тиімді пайдалануға ықпал етеді. Бұл эссе Қазақстанға үлгі бола алатын мемлекеттік сатып алу саласындағы халықаралық тәжірибені зерттейді.

Мемлекеттік сатып алу жүйесінің сәтті болуының жарқын мысалдарының бірі АҚШ тәжірибесі болып табылады. Елде мемлекеттік органдардың шығындарын тексеріп қана қоймай, сонымен қатар қолданыстағы заңнамаға өзгерістер енгізуді ұсынатын Үкіметтік есеп беру басқармасы (МБО) жұмыс істейді. Бұл мемлекеттік шығындардың тиімділігін арттыруға және сыбайлас жемқорлықты барынша азайтуға мүмкіндік береді. Бұған қоса, электронды сатып алуды белсенді қолдану процесті барлық қатысушылар үшін ашық әрі қолжетімді етеді.

Еуропалық Одақ та үлгі көрсетеді. Оның елдерінің көпшілігінде мемлекеттік сатып алудың стандартталған рәсімдері мен платформалары бар. Бұл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайтып, шағын және орта бизнес үшін тендерлерге қолжетімділікті арттырады. Кейбір мемлекеттер тендерге қатысушылардың құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету және дауларды шешу үшін арнайы

омбудсмендерді тағайындайды. Бұл тәсіл халықтың мемлекеттік сатып алу жүйесіне деген сенімін арттыруға көмектеседі.

Австралия тендерлердің қолжетімділігі мен ашықтығын қамтамасыз ететін электрондық сатып алу жүйелерін белсенді түрде енгізуде. Мемлекеттік органдар өздерінің сатып алулары туралы есептерді тұрақты түрде жариялайды, бұл халыққа бюджет қаражатының жұмсалуды бақылауға мүмкіндік береді. Бұл есеп беру принципі мемлекеттік сатып алу процестеріне деген сенімді арттыруда да маңызды рөл атқарады.

Сингапур өз кезегінде тиімділік пен тиімділік қағидаттарына негізделген мемлекеттік сатып алу жүйесін әзірледі. Сатып алуды басқаруға арналған цифрлық платформаларды енгізу бақылау мен мониторингті жақсартады. Бұл тәсіл орындалатын жұмыстар мен қызметтердің жоғары сапасын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы табысты тәжірибенің мысалы Сербия болып табылады. Елімізде мемлекеттік сатып алулардағы сыбайлас жемқорлықты барынша азайтатын жүйе құрылды. Арнайы комиссия тендерге қатысушылардың құқықтарының сақталуын қадағалайды және барлық тендерлер мен нәтижелер ашық алаңдарда орналастырылып, жұртшылық процесті бақылауға мүмкіндік береді.

Осылайша, халықаралық тәжірибе мемлекеттік сатып алулардың тиімді жүйелері ашықтыққа, ақпараттың қолжетімділігіне және мониторинг процестеріне қоғамның белсенді қатысуына негізделгенін көрсетеді. Сыбайлас жемқорлық және мемлекеттік сатып алулардағы ашықтық жоқ проблемалармен бетпе-бет келген Қазақстан осы мысалдардан сабақ ала алады. Электрондық сатып алу жүйелерін дамытуды жалғастыру, бақылау мен мониторингті күшейту, тендерге қатысушылардың өз құқықтары мен рәсімдері туралы хабардарлығын арттыру маңызды.

Үздік халықаралық тәжірибеге негізделген жүйені құру Қазақстанға қаржылық процестерін жақсартуға ғана емес, азаматтардың мемлекеттік институттарға деген сенімін арттыруға көмектеседі, бұл сайып келгенде экономикалық өсім мен әлеуметтік тұрақтылыққа ықпал етеді.

Қорытынды:

Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесін және халықаралық тәжірибені талдау негізінде сыбайлас жемқорлық пен ашықтықтың жеткіліксіздігімен байланысты ағымдағы проблемаларды жоюға бағытталған бірқатар шараларды бөліп көрсетуге болады.

Біріншіден, барлық қатысушылар үшін тендерлер мен олардың нәтижелері туралы ақпараттың қолжетімділігін қамтамасыз ететін мемлекеттік сатып алу үшін бірыңғай орталықтандырылған платформа құру қажет. Бұл сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін қысқартуға, процеске деген сенімді арттыруға және шағын және орта кәсіпорындардың қатысуын жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Екіншіден, тұрақты тексерулер мен аудитті қоса алғанда, мемлекеттік сатып алу саласындағы заңнаманың сақталуын бақылау тетіктерін енгізу қажет. Бұл бұзушылықтарды ерте анықтауға және алдын алуға, сондай-ақ мемлекеттік органдардың өз әрекеттері үшін жауапкершілігін арттыруға көмектеседі.

Үшіншіден, аяқталған жобалар мен шығыстар туралы ақпаратқа қол жеткізуді қамтамасыз ету қажет. Мемлекеттік шығыстар және олардың нәтижелері туралы ашық есептер жасау қоғамға бюджет қаражатының пайдаланылуын бақылауға және орындалатын жұмыстардың сапасын бағалауға көмектеседі.

Төртіншіден, мемлекеттік сатып алу саласында жұмыс істейтін қызметкерлерді оқыту мен біліктілігін арттыруды дамыту орынды. Бұл заңнама мен рәсімдерді түсінуді жақсартуға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық әрекеттерінің ықтималдығын азайтуға мүмкіндік береді.

Бесіншіден, Қазақстан басқа елдерден үздік тәжірибелерді бейімдеу үшін халықаралық сарапшылар мен консультанттарды тарту мүмкіндігін қарастыруы керек. Бұл тиімді және дәлелденген шешімдерді тезірек енгізуге, сондай-ақ мемлекеттік сатып алу сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Осылайша, осы шараларды енгізу Қазақстанның Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі ашықтықты, тиімділікті және жауапкершілікті едәуір арттыруға көмектеседі, бұл өз кезегінде елдегі экономикалық даму мен әлеуметтік тұрақтылыққа ықпал ететін болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. <https://www.inform.kz/ru/obyavleniya-o-goszakupkah-s-oshibkami-publikovali-v-vko-dlya-mahinatsiy-27e2bf>
2. <https://bizmedia.kz/2024-06-20-predsdatel-senata-80-korrupczii-v-strane-svyazany-s-goszakupkami/>
3. <https://energyprom.kz/kk/articles/biily-yz-ajda-ana-memlekettik-satyp-alu-turaly-zanamany-bzu-faktileri-anytalyp-1-trillion-tege-zalal-keltirgen/>

Кесте 1. SOFT-талдау. Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесі

SWOT-талдау Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйесі	
Мықты жақтары	<ul style="list-style-type: none"> - Бейімделуі және жетілдірілуі мүмкін. Мемлекеттік сатып алу туралы базалық заңнаманың болуы. - Реформалар мен оларды іске асыру жөніндегі үкіметтік құрылымдардың қажеттілігін түсіну. - Ашықтық пен тиімділікті арттыру үшін халықаралық тәжірибені енгізу мүмкіндігі.
Әлсіз жақтары	<ul style="list-style-type: none"> - Барлық қатысушылар үшін мемлекеттік сатып алу туралы ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігінің жеткіліксіздігі. - Сыбайлас жемқорлық пен айла-шарғы жасауға мүмкіндік туғызатын мемлекеттік сатып алу жүйесінен бар ерекшеліктер. - Мемлекеттік шығыстар туралы есептіліктің бірыңғай орталықтандырылған жүйесінің болмауы.
Қауіптері	<ul style="list-style-type: none"> - Электрондық сатып алуды енгізу, ашықтық пен қолжетімділік теңдігі туралы мәселелер әлі де өзекті болып отыр. - Көбінесе нақты жеткізушілерге байланысты тендерлерді дайындау сапасына қатысты мәселелер. - Зерттеуге арналған бюджеттерді толық пайдаланбау, олардың сапасын бағалау үшін зерттеу нәтижелеріне қолжетімділіктің болмауы.
Мүмкіндіктері	<ul style="list-style-type: none"> - Анонимді тендерлерге қызығушылықтың артуы, бұл процестің ашықтығы туралы сұрақтар туғызады. - Халықаралық тәжірибелерге, әсіресе мемлекеттік сатып алу стандарттары жоғары елдердің табысты мысалдарына назар аудару. - Сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту және бюджет шығыстарының тиімділігін арттыру үшін мемлекеттік сатып алуды бақылау мен мониторингті жақсарту қажеттілігі.

Қосымша 1

Кесте 2. PEST-талдау. Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйелері.

PEST-талдау	Қазақстандағы мемлекеттік сатып алу жүйелері
Саяси факторлар	<p>Ашықтықты арттыруға және сыбайлас жемқорлықты азайтуға бағытталған мемлекеттік сатып алу туралы заңнамадағы тұрақты өзгерістер.</p> <p>Үкімет ұсынған саяси бастамалар мен реформалардың мемлекеттік сатып алу жүйесіне әсері.</p> <p>Халықаралық ұйымдардың мемлекеттік сатып алу саласындағы саясат пен заңнаманы қалыптастыруға белсенді қатысуы.</p>
Экономикалық факторлар	<p>Мемлекеттік сатып алу жүйесі елдің ЖІӨ-не елеулі үлес қосады (2024 жылдың деректері бойынша ЖІӨ-нің 43% - ы мемлекеттік сатып алумен байланысты).</p> <p>Экономикалық жағдайдың Мемлекеттік сатып алуды қаржыландыруға және инвестициялық жобаларға әсері.</p> <p>Шетелдік жеткізушілермен бәсекелестік, бұл өнімнің сапасы мен шығу тегімен айла-шарғы жасауға әкеледі.</p>

Әлеуметтік факторлар	Мемлекеттік сатып алу жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қоғамдық наразылық, бұл жақсартуды және ашықтықты талап етеді. -
	Мемлекеттік сатып алу мәселелері және реформалар қажеттілігі туралы халық арасында хабардарлық деңгейін арттыру.
	Мемлекеттік қаражатқа сатып алынатын қызметтер мен тауарлардың сапасына өсіп келе жатқан назар.
Технологические факторы	Мемлекеттік сатып алу үшін электрондық платформаларды енгізу, бұл қолжетімділік пен ашықтықты арттырады.
	Мемлекеттік сатып алуларға мониторинг пен бақылауды жақсарту үшін технологияларды жаңғырту қажеттілігі.
	Тиімділікті арттыру және сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін азайту үшін халықаралық тәжірибе мен озық технологияларды пайдалану.